

OJCIEC „WSZECHMOGĄCY” — SENS I POCHODZENIE TEJ NAZWY

Gdy wyjaśniamy pierwsze słowa Składu Apostolskiego, powszechnie mówimy, iż Pana Boga nazywamy Wszechmogącym dlatego, że może uczynić wszystko, co zechce.

Takie wyjaśnienie spotykamy zarówno w katechizmach, jak i w podręcznikach. Z katechizmów warto przykładowo wymienić: „Katechizm katolicki” wydany tuż przed Soborem Watykańskim II (tłumaczony z niemieckiego); „Katechizm katolicki” kard. P. Gasparriego, wydany w okresie międzywojennym; oraz „Katechizm Rzymski”, opracowany na polecenie Soboru Trydenckiego i wydawany w przekładach polskich do drugiej połowy XIX w. Pierwszy z tych katechizmów poucza: „Mówimy: Bóg jest wszechmocny, ponieważ może wszystko, co zechce”¹. W drugim z katechizmów spotykamy niemal te same słowa: „Słowo: «Wszechmogącego» oznacza, że Bóg prostym aktem swej woli może uczynić wszystko, co zechce”². Trzeci z katechizmów wyjaśnia: „Rozumiemy tedy przez to imię (Wszechmogący), iż nie masz nic takowego, ani możemy wymyśleć, czego by Pan Bóg uczynić nie mógł”³.

Z podręczników warto wspomnieć znaną dobrze; wielotomową „Dogmatykę katolicką” ks. W. Granata. W tomie zatytułowanym „Jeden Bóg w Trójcy Osób” podana jest następująca teza: „Bóg jest wszechmogący, tj. wszystko może uczynić, co nie jest pojęciowo sprzeczne i nie zostało wykluczone przez odwieczne dekrety Jego wolnej woli”⁴.

Te wszystkie wyjaśnienia oparte są na długotrwałej tradycji mającej mocne oparcie w nauczaniu św. Augustyna. W różnych jego dziełach czytamy m. in.: „A któż jest wszechmocny, jeśli nie ten, kto wszystko może?”⁵ „A zwie się Go wszechmocnym stąd, iż czyni co chce i nie doznaje niczego, czego doznać nie chce”⁶. „Al-

¹ Katowice 1959, s. 28.

² Poznań 1932, s. 17.

³ Jasło 1866, s. 21.

⁴ Lublin 1962, s. 262. Podobne sformułowania podaje ks. Granat w swej *Teodycei*. Por. wyd. 2, Lublin 1968, s. 413 i 415.

⁵ *O Trójcy Świętej*, IV, 20, 27. W tłum. M. Stokowskiej, POK XV, Poznań 1963, s. 202. Św. Augustyn odwołuje się tu do Mdr 7, 25-27.

⁶ *O państwie Bożym* V, 10, 1. W tłum. W. Kornatowskiego, Warszawa 1977, t. 1, s. 275.

bowiem nie dla innej przyczyny nazywa się wszechmogący, tylko dlatego, ponieważ co chce, to może i wskutek wszechmogącej woli nie doznaje przeszkody od woli żadnego stworzenia. A zatem nic się nie dzieje, tylko to, co Wszechmogący chce, czy to dopuszczając, aby się działo, czy też sam działając”⁷. „Czyni jednak, co chce, i to jest wszechmoc... Nikt nie może oprzeć się Wszechmocnemu, aby nie uczynił tego, co chce”⁸.

Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę świadectwa całej tradycji chrześcijańskiej, to zauważymy, że podana wyżej interpretacja słowa «Wszechmogący» jest rozpowszechniona zasadniczo tylko w Kościele Zachodnim. Natomiast w tradycji Kościoła Wschodniego spotykamy się z odmienną interpretacją związaną z użyciem terminu, który należałoby tłumaczyć raczej jako Wszechwładny niż jako Wszechmocny. We wszystkich wyznaniach wiary w Kościele Wschodnim, poczynając od formuł najbardziej pierwotnych, w miejsce nazwy: Wszechmogący (po łacinie: *Omnipotens*) mamy nazwę: Wszechwładny (po grecku: *Pantokrator*)⁹.

Nazwa ta wyjaśniana jest przez Ojców greckich w sensie panowania nad wszystkim i obejmowania wszystkiego. Tak wyjaśnia już tę nazwę jeden z apologetów starochrześcijańskich z II w., św. Teofil Antiocheński. Tłumaczy, że Bóg jest panem (*Kyrios*), ponieważ nad wszystkim panuje..., wszechmocnym (*Pantokrator*), ponieważ wszystko trzyma (*ta panta kratei*) i obejmuje”¹⁰. Podobną interpretację podaje później św. Cyryl Jerozolimski, poświęcając wyjaśnieniu nazwy „Wszechmogący” (*Pantokrator*) całą katechezę VIII. Zaczyna ją lekturą Jr 32, 18-19, a kończy słowami Hi 5, 8-9 i 37, 22 (Wg Septuaginty) i pisze m. in.: „Bo ten tylko jest wszechmocny, który nad wszystkimi panuje i ma władzę... Pismo święte i nauka prawdy uznaje jednego Boga, który w swej mocy panuje nad wszystkim, choć wiele dopuszcza, bo chce... Nie ma niczego poza mocą Bożą... Wszystkie rzeczy Mu służą...”¹¹

⁷ Podręcznik dla Wawrzyńca czyli o wierze, nadziei i miłości 95 i 96. W tomie: Św. Augustyn, *Pisma katechetyczne*, Warszawa 1952, s. 149.

⁸ Kazanie do katechumenów o wyznaniu wiary I, 2. Jw., s. 62.

⁹ Z najbardziej pierwotnych form symbolów wiary warto przypomnieć te, które przechowały się w wersji etiopskiej w *Epistola Apostolorum* i w *Konstytucjach Kościoła Egipskiego. Enchiridion Symbolorum* (1963, n. 1 i 5) przytacza je w przekładzie łacińskim: „in Patrem dominatorem universi”; „Credo in unum Deum Patrem, omnium dominatorem”.

¹⁰ Do Autolika 1, 4. W przekładzie ks. J. Czuja, POK XVIII, Poznań 1935, s. 37. Przekład ten niestety bardziej odpowiada tłumaczeniu łacińskiemu niż oryginałowi greckiemu.

¹¹ *Katechezy VIII*, 1 i 3 — 5. W tłum. ks. W. Kani, PSP IX, Warszawa 1973, s. 112—113.

Wielki myśliciel greckiej starożytności chrześcijańskiej tak mocno trzymał się takiej właśnie interpretacji, że z prawdy o odwiecznym wszechwładztwie Boga wyciągał (błędny) wniosek o odwiecznym istnieniu świata. W dziele „O zasadach” pisał m.in.: „Bóg nie nazywałby się wszechmogącym, gdyby nie istniały przedmioty podlegające Jego mocy; aby więc mogło się okazać, że Bóg jest wszechmogący, musi istnieć wszechświat... Jeśli nie było takiego momentu, w którym Bóg nie był wszechmocny, to od razu musiał istnieć powód, dla którego Bóg jest wszechwładcą; zawsze też musiały istnieć przedmioty jego władzy, a mianowicie to, dlaczego był on władcą... Bóg Ojciec jest wszechmogący, ponieważ posiada władzę nad wszystkim — nad niebem i ziemią, nad słońcem, księżycem i gwiazdami, oraz nad tym, co się w nich znajduje...”¹² Gdy natomiast chciano podkreślić, że Bóg wszystko może uczynić, stosowano raczej zamiast nazwy *Pantokrator* określenie *panhexousios* (wszechmogący)¹³.

Termin grecki *Pantokrator* należy rozumieć w sensie dynamicznym jako wszechmocne działanie Boże, natomiast odpowiadający mu termin łaciński — *Omnipotens* — w sensie statycznym jako wszechmocną naturę Bożą czy jako przymiot Wszechmocy Bożej. W wyznaniach wiary i modlitwach Kościoła Wschodniego podkreślano, że Bóg jest Wszechwładcą, który stworzył świat i nad nim panuje¹⁴. Przez pojęcie *Pantokrator* pierwotne chrześcijaństwo przeciwstawiając się spekulacjom greckim i gnostyckim wyznawało w ślad za greckim tekstem Pisma św. dynamiczną bliskość Boga, Jego życie promieniujące mocą, absolutną i dynamiczną wolność jego istnienia i działania. Dopiero późniejsza myśl łacińska tłumacząc to pojęcie przez *Omnipotens* zaczęła je rozumieć jako jeden z przymiotów Bożych¹⁵.

Nazwy „Wszechwładny” i „Wszechmogący” mają swoje źródło w tekstach biblijnych. Wulgata mianowicie tłumaczy najczęściej przez słowo *Omnipotens* termin *Pantokrator* znajdujący się w greckim tekście Pisma św. Jeśli chodzi o Pismo św. Nowego Testamentu, to termin *Pantokrator* znajduje się niemal wyłącznie w Apokalipsie¹⁶ i to aż dziewięć razy (1, 8; 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16,

¹² O *zasadach* I, 2, 10. W tłum. S. Kalinkowskiego, PSP XXIII, Warszawa 1979, s. 81—82.

¹³ Por. np. *Adamantius seu Dialogus de recta in Deum fide* 3, 9; PG 11, 1800.

¹⁴ Por. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche*, München 1969, Bd I, s. 256—257, 307, 631.

¹⁵ Por. R. Hauser, *Puissance*, w: *Encyclopédie de la foi* (sous la dir. de H. Fries), Paris 1966, t. III, s. 551.

¹⁶ „Pantokrator” występuje też w 2 Kor 6, 18: „I będę wam Ojcem, a wy będziecie mi synami i córkami — mówi Pan wszechmogący (*Kyrios*)

7. 14; 19, 6, 15; 21, 22)¹⁷. Tłumaczy się to nie tylko wpływem tekstu Septuaginty, ale też szczególną przydatnością tej nazwy do objawienia tego wyobrażenia i doświadczenia Boga, jakie miał autor Apokalipsy; chodziło zwłaszcza o objawienie, że cała historia w swym niepowstrzymanym biegu do ostatecznego kresu, oraz wszystkie moce, które ją determinują, są całkowicie rządzone przez Władcę wszystkiego, przez Wszechmogącego, od panowania którego nie wymknie się nikt i nic¹⁸.

Septuaginta poprzez termin *Pantokrator* tłumaczy hebrajskie nazwy: *Sebaot* (z poprzedzającymi słowami: *Jahwe, Elohe*) oraz *Szaddaj* (z często poprzedzającym słowem: *El*). Pierwsza nazwa wyrażała w przekładach polskich przez: Pan Bóg Zastępów występuje aż 217 razy w Starym Testamencie; spotykana jest głównie u proroków, z wyjątkiem Ezechiela, oraz w Psalmach. (M. in.: Iz 6, 3; Oz 12, 6; Am 3, 13; 4, 13; 9, 5; Ps 24, 10; 46, 8. 12; 48, 9; 69, 7; 80, 5. 8. 15. 20; 84, 4. 9. 13). Nazwa *Jahwe Sebaot* tłumaczona jest w Septuagincie nie tylko przez *Kyrios Pantokrator*, ale też przez *Kyrios Sabaoth* (Iz 6, 3) i przez *Kyrios ton dynameon* — Pan potęg lub mocy (w Psalmach)¹⁹.

Nazwa ta, której pochodzenia nie można ustalić z całą pewnością określa Boga jako Pana nieba i ziemi, jako Władcę wszystkich potęg zarówno kosmicznych, jak i duchowych i ludzkich, które Mu podlegają i są na Jego usługach, jako Władcę zarówno całego świata gwiazd, jak i Zastępów anielskich oraz władców panujących na ziemi. Prawdopodobnie używano tej nazwy przede wszystkim w polemice z babilońską religią gwiazd, w celu ukazania Boga jako Pana, do którego należą także gwiazdy, obok którego nie mogą one istnieć jako absolutne potęgi; gwiazdy nie są jakimiś bogami, lecz stworzeniami na usługach Jahwe, tak jak zastępy wojska w ręku wodza. Z upodobaniem była używana ta nazwa przez tych autorów biblijnych, którzy podkreślali uniwersalizm panowania Jahwe i zwalczali wpływ kultów astralnych (np. Jr 5,

pantokrator"); wypowiedź ta składa się jednak z cytatów wziętych z wielu miejsc Starego Testamentu: 2 Sm 7, 8. 14; Iz 4, 6; Jr 31, 9.

¹⁷ Biblia Tysiąclecia tłumaczy w tych tekstach słowo *Pantokrator* przez Wszechmocny (tylko w Ap 15, 3 i 16, 7 — przez Wszechwładny), Biblia Poznańska natomiast tłumaczy to słowo przez Władca wszechrzeczy (w Ap 21, 22: Bóg wszechrzeczy).

¹⁸ Por. J. Pfammater, *Eigenschaften und Verhaltensweisen Gottes im Neuen Testament*, w: *Mysterium Salutis*, Bd II, Einsiedeln—Zürich—Köln 1967, s. 288—289.

¹⁹ Por. A. J(ankowski), *Bóg*, w: *Podręczna encyklopedia biblijna*, Poznań—Warszawa—Lublin 1959, s. 196—197; J. Pfammater, dz. cyt., s. 288—289. Warto podkreślić, że w znajdującym się tylko w Septuagincie tekście Est 4, 17b znajdujemy w różnych kodeksach wyrażenie *panton kraton*, a rzadziej

14; 15, 16 itd; Ag 1, 2. 5. 7 itd; Zch 1, 3. 6. 12-14 itd; Ml 1, 4. 6. 8-9. 11 itd) ²⁰.

Druga nazwa: *El-Szaddaj* jest starożytnym imieniem Bożym, znanym w epoce patriarchów, zatrzymanym przez tradycję kapłańską w Pięcioksięgu, zwłaszcza w Księdze Rodzaju (por. m. in. Rdz 17, 1; 28, 3; 35, 11; 43, 14; 48, 3; 49, 25; Wj 6, 3; Lb 24, 4. 16) ²¹. W innych księgach Pisma św. nazwa ta stosowana jest rzadko (np. w Rt 1, 20n; Ps 68, 15; 91, 1; Iz 13, 6; Ez 1, 24; 10, 5; Jl 1, 15) z wyjątkiem Księgi Hioba, gdzie użyta jest 31 razy (m. in. 5, 17; 6, 4; 8, 3), w tym 12 razy jako paralelna do nazwy *El*; w związku z tym warto podkreślić, że księga ta, podobnie jak i inne księgi poetyckie Starego Testamentu, najczęściej stosuje nazwę *Szaddaj* bez poprzedzającego ją *El*, a więc po prostu jako nazwę Boga, a nie określenie któregoś z Jego przymiotów ²².

Pochodzenie i dokładne znaczenie tej nazwy budzi wiele kontrowersji. Współcześnie najczęściej przypuszcza się, że nazwa *Szaddaj* wywodzi się od akkadyjskiego słowa *szadu* — góra, i oznaczała pierwotnie bóstwo gór; mogło ono oznaczać amoryckie bóstwo gór utożsamiane przez patriarchów, lub wcześniej z bóstwem kananejskim *El*. Patriarchowie mogli przejąć tę nazwę od ludów, z którymi się stykali; w każdym razie w świetle tradycji kapłańskiej wyrażali tym terminem swą wiarę w Boga jako Wysokiego, Wzniosłego czy Najwyższego ²³. Tradycyjnie nazwę tę wyprowadzano raczej od słowa hebrajskiego *szadad* — być silnym, potężnym, strasznym, gwałtownym, co bardziej harmonizowało ze starożytnymi przekładami greckimi i łacińskimi; Septuaginta tłumaczyła nazwę *Szaddaj* przez *Pantokrator*, (w Wulgacie: *Omni-potens*), ale czasem także przez *Theos* — Bóg, *Kyrios* — Pan, lub *Hikanos* — Ten, który sobie wystarcza, który jest w stanie, jest w mocy zrobienia czegoś (por. Rt 1, 21) ²⁴; przekłady polskie tłumaczą tę nazwę przez *Wszechmogący* ²⁵.

pantokrator (Biblia Tysiąclecia przekłada to na: „Wszechmogący”, a Biblia Poznańska na: „który nad wszystkim panujesz”).

²⁰ Por. A. J(ankowski), art. cyt., s. 197; J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, Kraków 1970, s. 103—104.

²¹ Por. *Bibel-Lexikon* (hrsg. H. Haag), Leipzig (1970), kol. 1530.

²² Por. *Bibel-Lexikon*, kol. 1530; F. M. Cross, 'ēl, w: *Grande Lessico dell'Antico Testamento*, vol I/2, Brescia br., kol. 545; *Księga Rodzaju* (opr. ks. St. Łach), Poznań 1962.

²³ Por. *Bibel-Lexikon*, kol. 1530; F. M. Cross, art. cyt., kol. 540—541; *Dictionnaire de la foi chrétienne*, t. I, Paris 1968, s. 226; *Księga Rodzaju*, jw., s. 361.

²⁴ Por. *Bibel-Lexikon*, kol. 1530; A. J(ankowski), art. cyt., s. 195; *Księga Rodzaju*, jw., s. 361.

²⁵ Z wyjątkiem Hi 6, 4, gdzie Biblia Tysiąclecia tłumaczy: „strzały Boga”, a Biblia Poznańska: „strzały Najwyższego”.

Nazwa *El-Szaddaj* stanowiła, według tradycji kapłańskiej Pięcioksięgu, kolejny etap objawienia Izraelitom imienia Bożego: od *Elohim* do *Jahwe*; według Wj 6, 3 Bóg objawił się patriarchom jako *El-Szaddaj*, ale jeszcze nie dał im poznać swego imienia *Jahwe*; imię to objawił dopiero Mojżeszowi, realizując dane patriarchom obietnice²⁶. Nazwy te były później stosowane nieraz paralelnie, celem pełniejszego ukazania transcendencji Boga i Jego suwerennej władzy nad całym światem²⁷.

Gdy więc wyznajemy naszą wiarę w Boga Ojca Wszechmogącego, powinniśmy rozumieć nazwę „Wszechmogący” nie tylko w znaczeniu nadawanym jej przez tradycję zachodnią spopularyzowaną w naszych tradycyjnych katechizmach i podręcznikach, ale też w znaczeniu nadawanym jej przez najstarszą tradycję Kościoła Wschodniego oraz przez bogate świadectwa biblijne, pochodzące z różnych epok dziejów Objawienia Bożego.

Powinniśmy więc wyjaśniać, że wypowiedziana przy odmawianiu „Wierzę w Boga” nazwa „Wszechmogącego” wskazuje nie tylko, że Bóg jest tym, który może uczynić wszystko, co zechce, ale też tym, który swą mocą panuje nad wszystkim, którego wszechwładzy nie wymknie się nikt i nic. On panuje nad niebem i ziemią, nad całą historią, nad wszystkimi potęgami ziemskimi, kosmicznymi i duchowymi. On jest najwyższym Panem i jedynym Bogiem.

Nazwa „Wszechmocny”, wraz z wszystkimi innymi, z których ona wyrosła, pozwoliła na skuteczną obronę prawdziwej wiary w jedynego Boga, prowadzoną przez apologetów starochrześcijańskich przeciw gnostycyzmowi i pogańskiej myśli greckiej oraz przez wielkich proroków izraelskich przeciw kultowi gwiazd czy w ogóle bóstw astralnych i przeciw innym politeistycznym kultom, z którymi stykał się naród izraelski. Przez tę nazwę wyznajemy tego samego Boga, którego wyznawali pierwsi chrześcijanie, którego głosili prorocy, który objawił się patriarchom; sięgamy do podstaw i jakby prapoczątków monoteizmu, do początków wiary Abrahama, do epoki sprzed objawienia się *Jahwe* Mojżeszowi.

W tej nazwie jawi się nam Bóg w swej transcendentnej i suwerennej mocy, ale zarazem w swoim objawieniu się i działaniu

²⁶ Por. Biblia Jerozolimska (La Sainte Bible, traduite ... sous la dir. de l'École Biblique de Jérusalem), nota do Wj 6, 2 nn; Biblia Tysiąclecia, nota do Wj 6, 3; Biblia Poznańska, nota do Wj 3, 15.

²⁷ Warto przytoczyć m. in. Ps 91, 1-2, gdzie zestawione są kolejno aż cztery różne nazwy Boga: „Kto przebywa w pieczy Najwyższego (Elion) i mieszka w cieniu Wszechmocnego (Szaddaj), mówi do *Jahwe*: Ucieczko moja i Twierdzo, mój Boże (Elohim), któremu ufam”. Septuaginta i Wulgata wyjątkowo tłumaczą tu nazwę *Szaddaj* przez: „Boże nieba”.

w ramach historii, w kolejnych zmieniających się uwarunkowaniach społeczno-kulturowych i religijnych. Bóg patriarchów, Bóg Mojżesza, Bóg Proroków, Bóg Chrystusa i Apostołów jest tym samym Bogiem Wszechmogącym, ale poprzez kolejne okresy ukazywane jest coraz pełniej bogactwo Jego Wszechpotęgi i Wszechwładzy.

Na koniec warto zaznaczyć, że odmawiając „Wierzę w Boga” łączymy razem nazwę „Wszechmogącego” z nazwą „Ojca”. Łączymy w ten sposób znane z całej tradycji biblijnej pojęcie Boga jako najwyższego Pana nieba i ziemi z czysto ewangelicznym pojęciem Boga jako Ojca²⁸. Stwórca i Ojciec, absolutna Potęga i największa miłość, potęga bez przemocy i miłość bez słabości — taki obraz Boga ukazany nam najdoskonalej w nauczaniu i życiu Chrystusa — wyrażony jest w zwięzłej formule „Wierzę w Boga Ojca Wszechmogącego”.

²⁸ Por. J. Ratzinger, dz. cyt., s. 104.